

Пољопривредне школе у Дунавској бановини 1929–1941

АПСТРАКТУМ: У чланку је дат шири приказ оснивања, рада, као и услова за пријем ученика у пољопривредне школе које су постојале на подручју Дунавске бановине: у Ади, Илоку, Вршцу, Пожаревицу, Крагујевцу и Смедеревској Паланци. Рад је заснован на необјављеној архивској грађи фонда Краљевске банске управе Дунавске бановине који се чува у Архиву Војводине.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Дунавска бановина, пољопривредне школе, ученици, школска имања, вртови

Увод

Дунавска бановина је била административно-управна област Краљевине Југославије, успостављена Законом о називу и подели Краљевине на управна подручја од 3. октобра 1929. године.¹ Законом је извршена јача концентрација и централизација државне управе укидањем ранијих области и стварањем мањег броја већих јединица под називом бановина.² Било је 9 бановина: Дравска (седиште у Љубљани); Савска (Загреб); Врбаска (Бања Лука); Приморска (Сплит); Дринска (Сарајево); Зетска (Цетиње); Дунавска (Нови Сад); Моравска (Ниш); Вардарска (Скопље). Београд је са Панчевом и Земуном чинио посебну управну целину – Управу града Београда. Дунавска бановина, која је била највећа, обухватала је: Банат, Бачку, Барању, већи део Срема и северни део Србије до Крагујевца. Када је 26. августа 1939. склопљен споразум Цветковић – Мачек и створена Бановина Хрватска, дошло је до одвајања илочног и шидског среза од Дунавске бановине.

¹ Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 233-ХСVI, 5. октобар 1929.

² Љубомирка Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад 2004, 442.

Седиште Дунавске бановине је било у Новом Саду. Органи власти у бановини су предвиђени Законом о банској управи од 7. новембра 1929.³ На челу Краљевске банске управе Дунавске бановине налазио се бан кога је постављао и разрешавао краљ. За првог бана Дунавске бановине био је постављен инж. Дака Поповић. Банска управа је своје послове остваривала путем нижих органа власти – средских начелстава, градских поглаварстава и предстојништава градских полиција у већим градовима, као и општинских управа на подручју Бановине. У општинама постоје као самоуправни органи општински одбор, општинска управа и председник општине. За поједине гране управе постојали су и специјални органи – окружни инспекторати – који су били помоћни органи бана за послове јавне безбедности, а оснивао их је министар унутрашњих послова, у сагласности са председником владе.

Органи надређени Банској управи били су: Министарски савет (влада), Министарство унутрашњих послова и ресорна министарства за поједине гране управе.

Према Закону о банској управи од 7. новембра 1929, Краљевска банска управа Дунавске бановине (1929–1941) делила се на одељења, одсеке и одељке (реферате).⁴ Организационе јединице Краљевске банске управе Дунавске бановине су: Кабинет бана, I Опште одељење; II Управно одељење; III Пољопривредно одељење; IV Одељење за просвету; V Техничко одељење; VI Одељење за социјалну политику и народно здравље; VII Финансијско одељење; VIII Одељење за трговину, индустрију и занатство.

Пољопривредно одељење састојало се од: одсека за пољопривреду и сточарство, који се делио на реферате, одсек за ветеринарство, за аграрно-правне послове и за шумарство. Општа надлежност Пољопривредног одељења обухватала је: унапређење ратарства, виноградарства, воћарства, повртарства; послове око ливада и пашњака, сточарства и ветеринарства; затим оне који се односе на пољопривредне организације и удружења, колонизацију, комасацију, пољску полицију и метеорологију. Архивска грађа Пољопривредног одељења има 649.000 докумената, комплетне деловдне протоколе, индексе и архивске књиге.⁵ Деловдни протоколи су заједнички за сва четири одсека до 1939. године када шумарство добија засебан деловдни протокол. Из архивске грађе Пољопривредног одељења су узети подаци о пољопривредним школама.

³ *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261-CV, 7. новембар 1929.

⁴ Исто.

⁵ Јелена Аћимовић, *Архивски фонд Дунавске бановине*, Архивист, година XII, свеска 1, Београд 1962, 152–159.

Пољопривредне школе

На територији данашње Војводине до 1918. године постојале су две ниже пољопривредне школе, у Ади и Илоку.⁶ Школа у Ади је основана 1880, а школа у Илоку 1897. Године 1921. основана је пољопривредна школа у Вршцу. Те школе су до 1927. потпадале под надлежност Министарства пољопривреде, када су предате управним областима и то – школа у Ади Београдској, школа у Илоку Сремској, а школа у Вршцу Подунавској области. Од око 30 нижих пољопривредних школа, колико их је било у Краљевини Југославији, шест школа тог типа су се налазиле на територији Дунавске бановине: у Ади, Илоку, Вршцу, Пожаревцу, Крагујевцу и Смедеревској Паланци.⁷

Пољопривредна школа у Ади је основана 1880. године. За њено оснивање највећа заслуга припада општини Ади. Општинско поглаварство у Ади је 1880. донело решење којим се Министарству пољопривреде поклања 100 кат. јутара земље од општинског пашњака. Поред тога је дало и 8.000 форинти за зидање зграда под условом да се на том земљишту оснује и пољопривредна школа. За кратко време подигнуте су све потребне грађевине типа пољских земљорадничких кућа. Све су биле од набоја, покривене шиндром, која је тек после 1929. замењена црепом. Банска управа Дунавске бановине је извршила многе поправке на дотрајалим зградама, подигла је два силоса, два живинарника и стакленик.⁸

Директор школе 1931. године је био Радослав Веселиновић, а остало наставно особље: Момчило Давидовић, Никола Фемељеди, Александар Батавељић, др Јоза Бритвић и Десидерије Балинт, хонорарни ветеринар. Економски рачуновођа је био Милан Јевричић.

Пољопривредна школа у Илоку је основана 1897. године, од стране тадашње Краљевске Хрватске земаљске владе у Загребу, а у задатак јој је стављено да ради на регенерацији и спасавању фрушкогорских винограда, који су услед инвазије трсне уши – филоксере почели да пропадају.⁹ Општина илочка је дала у сврху оснивања школе 45 кат. јутара и 567 кв. хв. земље. У 1908. години, школа је сама набавила још око 8 јутара. Оснивање школе је иницирао Иван Ритиг, који је овим заводом управљао 1900–1905. године.¹⁰ Управник школе 1905–1923. био је Густав Ербер, који је довршио

⁶ Архив Војводине, фонд Краљевска банска управа Дунавске бановине (ф. 126), Нови Сад, III а. ј. 242. (даље АВ, Ф. 126).

⁷ АВ, Ф. 126, III а. ј. 243.

⁸ АВ, Ф. 126, III 10225/31.

⁹ Претеча, Виноградарско-воћарска школа у Илоку је основана 13. марта 1897, чл. 8 Закона о промицању господарства у Хрватској и Славонији.

¹⁰ Иван Ритиг, универзитетски професор и декан Господарско-шумарског факултета у Загребу 1928–29. и Пољопривредно-шумарског факултета 1937–38. године.

организацију школе. Инвестициони радови на Пољопривредној школи у Илоку су били знатни: Банска управа је у интернат и остале грађевине увела водовод и електрично осветљење, подигнути су силос за сточну храну, чардак за кукуруз, живинарник, свињац и друго.

Наставно особље у школској години 1929/30. чинили су: Милан Марсић, директор школе; инж. агр. Владимир Дрецун; инж. агр. Антун Декановић; Добрила Драгутин, хонорарни учитељ; др Милан Мичић, срески санитарски референт; Јулије Мештровић, срески ветеринар. Од помоћног особља: Живан Краник, рачунски чиновник; Андрија Гашпаровић, архивар и Андрија Турина, практикант и апсолвент Средње пољопривредне школе у Крижевцима.¹¹

Пољопривредна школа у Вршцу основана је 1921. године од стране Министарства пољопривреде у зградама бивше Државне свиларе. Земљиште у површини од 61 хектара школи је уступио на употребу град Вршац. Школа је тек 1924. донекле оспособљена за рад, тако да је те године могла примити прве ученике. До 1932. године била је виноградарско-воћарског типа. Услед све јаче винске кризе наметнула се потреба за оснивањем винарских задруга. То није ишло тако лако, јер је постојала оскудица у добрим пословојама винарских задруга. Стога је Краљевска банска управа Дунавске бановине решила да Пољопривредну школу у Вршцу реорганизује у Задружно-винарску школу. Задружно-винарска школа је имала задатак да припреми и усаврши младиће за подрумаре и пословође винарских задруга и за руковоаце властитих и приватних винограда и подрума. Реорганизација је спроведена 1932. и 1933, тако да је школа већ у идућој години отпочела рад. При Задружно-винарској школи у Вршцу подигнуте су ове грађевине: чиновнички станови, стаја за говеда, свињац, стакленик, ђубриште, силос, живинарник, врионица са подрумом, млекара, сушница за воће, казаница и воћна комора и друге мање инвестиције за укупну суму од око милион и двеста динара.¹²

Директор школе 1931. године био је министар Милан Томић.¹³ Остало наставно особље: инж. агр. Димитрије Заболотски; инж. агр. Михајло Смољаников, Светислав Васић, учитељ.

Пољопривредна школа у Крагујевцу је основана на иницијативу Окружног одбора бившег округа крагујевачког, а рад је отпочела 1927. године. Директор школе 1931. био је проф. др. Миомир Т. Калановић.¹⁴ Остало наставно особље: Никола Симић, професор и Милић Јелић, учитељ. Рачуновођа је био Велимир Вучетић.

¹¹ АВ, Ф. 126, III 7059/31.

¹² АВ, Ф. 126, III 10226/31.

¹³ Исто.

¹⁴ АВ, Ф. 126, III 2195/31.

Пољопривредна школа у Пожаревцу је такође отпочела рад 1927. године, а основана је на имању Окружне пољопривредне станице.¹⁵ Директор школе 1931. године био је Јован Т. Дулић.¹⁶ Остало наставно особље: Јован Ђумијалковић, учитељ пољопривреде, Божидар Живковић, Михајло Стојановић; Петар Савић, хонорарни ветеринар и др Драгољуб Јанковић, хонорарни лекар.

Зимска пољопривредна школа у Смедеревској Паланци основана је 1928. на имању расадника среза јасеничког од стране Обласног одбора бивше Подунавске области, а по предлогу обласног пољопривредног референта Стевана Лукића. Школа је отворена решењем бана III 47679 од 4. новембра 1930, а рад је почела 1. децембра 1930.¹⁷

Пољопривредним школама у Крагујевцу и Пожаревцу Банска управа је подигла најпотребније грађевине и то свакој по два наставничка стана, млеку, свињац, два силоса и живинарник, стакленик и извршила је разне преправке на постојећим грађевинама.

Зимска пољопривредна школа у Смедеревској Паланци такође је добила један силос, два живинарника, стакленик, чардак и млеку.¹⁸ Директор школе 1931. године био је инж. Никола М. Симић.¹⁹ Остало наставно особље: Светислав Васић, Брана Мајсторовић, школски надзорник среза јасеничког; др Ђура Косановић, ветеринар среза јасеничког; др Иван Манојловић, санитарски референт; инж. Иван Чечен, пољопривредни референт. Од помоћног особља школа је имала само једног рачуновођу, Драгољуба Спасојевића.

Задатак пољопривредних школа у Ади, Пожаревцу, Крагујевцу и Илоку био је да сеоске младиће, земљорадничке синове, теоријски и практично образују из ових пољопривредних грана. На пољопривредним школама у Ади, Пожаревцу и Крагујевцу преовладавала је настава из ратарства, а на Пољопривредној школи у Илоку из виноградарства.

Циљ ових двогодишњих школа је био да теоријски и практично образују земљорадничку децу из свих пољопривредних грана и да их оспособе да успешно воде своја газдинства.

¹⁵ Школа је почела да ради 10. октобра 1872. под називом Земљоделска шумарска школа. Основана је према закону који је у Народној скупштини Књажевине Србије прихваћен још 1870. године.

¹⁶ АВ, Ф. 126, III 3179/31.

¹⁷ АВ, Ф. 126, III 7059/31.

¹⁸ АВ, Ф. 126, III 10229/31.

¹⁹ Исто.

Примање и издржавање ученика

Ученици свих наведених школа су могли бити бановински питомци или приватни ученици. Бановински питомци су имали бесплатан стан, одећу и обућу, а за случај болести и негу, као и све друго што им је за учење било потребно. Приватни ученици су становали у заводу, као и бановински, али су они за своје издржавање, у које се рачуна стан, огрев, осветљење, храна и лекарска нега, плаћали по 120 динара месечно, а код задружно-винарске школе 150 динара. Одећу и обућу су набављали сами.

Младићи који су желели да похађају школу у Ади, Илоку, Пожаревцу и Крагујевцу морали су да испуњавају следеће услове: да је син земљорадника, да није млађи од 14 и старији од 18 година, да је завршио основну школу, да је вредан и телесно добро развијен, да је доброг владања.

Услови за пријем у Зимску пољопривредну школу у Смедеревској Паланци су били исти, с том разликом што су се у њу примали само они који имају најмање 16 година. У задружно-винарску школу су се примали само младићи од 15 година и првенствено они за завршеном пољопривредном школом.

Школска настава

Настава у школама се делила на теоријску и практичну.²⁰ Теоријска настава у свим школама, осим у Задружно-винарској школи у Вршцу, обухватала је следеће предмете: југословенски језик, рачун, физику, хемију, ботанику, зоологију са анатомијом и физиологијом домаћих животиња, геометрију са земљомерством, пољопривредно рачуноводство, задругарство са задружним књиговодством, ратарство (опште и посебно), сточарство (опште и посебно), живинарство, свиларство, пчеларство, градинарство, млекарство, ливадарство, виноградарство с подрумарством, воћарство с прерадом воћа, сточно лекарство, основе шумарства, науку о газдовању, науку о чувању здравља и соколство. Због краткоће времена наставно градиво на Зимско-пољопривредној школи је било редуковано. У њој се учило само оно што је за ученике имало практичну вредност и што је за крај из којег су долазили било значајно.

У Задружно-винарској школи су били заступљени следећи предмети: југословенски језик и задружно-трговачка кореспонденција, рачун и геометрија са земљомерством, основи политичке економије и пољопривредна газдовања, општа пољопривредна и трговачка географија, хемија, задругарство, задружно рачуноводство-књиговодство, задружно пољопривредно за-

²⁰ АВ, Ф. 126, III 4858/31.

конодавство, виноградарство, подрумарство, наука о трговини и трговина вином, воћарство с прерадом воћа, болести и штеточине винове лозе и воћа.

За практичну наставу свака школа је имала уређену и добро снабдевену збирку, која се стално допуњавала. Осим тога, ради ширег образовања и стручног усавршавања у свим школама су се оснивале ђачке читаонице по узору на сеоске читаонице. Ради практичне обуке у вођењу задружног књиговодства у Задружно-винарској школи је била смештена винарска задруга, а у Зимско-пољопривредној школи у Смедеревској Паланци, млекарска задруга. У Задружно-винарској школи била је основана просветно-кредитна задруга за ученике школе коју су они сами водили и издавали свој часопис *Задругар*. У пољопривредним школама су били обавезни следећи листови: *Пољопривредни гласник*, Нови Сад; *Тежак*, Београд; *Господарски лист*, Загреб; *Кметовалец*, Љубљана; *Пољодјелски вјесник*, Сплит; *Господарске новине*, Загреб; *Узорни вртлар*, Загреб; *Пољопривредник*, Скопље; *Млекарски лист*, Загреб; *Југословенски ветеринарски гласник*, Београд; *Народно сточарство*, Сарајево; *Српски пчелар*, Сремски Карловци; *Напредни господар*, Осijek; *Задругар*, Нови Сад; *Хрватски задругар*, Загреб; *Задругар*, Сплит; *Земљорадничка задруга*, Београд; *Пољопривредне новине*, Београд; *Наша горица*, Марибор; *Југословенски лојд*, Загреб; *Привредни преглед*, Београд; *Трговачки гласник*, Београд; *Архива за правне и друштвене науке*, Београд; *Мјесечник правничког друштва*, Загреб.²¹

У Зимско-пољопривредној школи је основано Удружење свршених ученика који су сваке године држали своје скупштине, на којима су се читали разни реферати.

Бројно стање ученика

Из године у годину се пријављивао знатно већи број ученика него што су школе могле да приме, с обзиром на расположиве просторије и буџетска средства. Срески одбор је могао повећавати број одељења у пољопривредним школама по потреби, уколико је било финансијских средстава. Школским добром и објектима се морало управљати савесно да би могли служити као пример за околину. Сваки посао је морао бити квалитетно и правремено извршен.

²¹ АВ, Ф. 126, III 339/31.

Из следећег табеларног прегледа се види пораст бројног стања ученика.²²

Школа	1930		1931		1932		1933		1934		1935	
	Бановински питомци	Приватни питомци	Бановински питомци	Приватни питомци	Бановински питомци	Приватни питомци	Бановински питомци	Приватни питомци	Бановински питомци	Приватни питомци	Бановински питомци	Приватни питомци
Ада	5	7	24	12	18	9	29	5	3	19	10	22
Илок	15	1	14	2	14	1	19	1	15	1	15	3
Крагујевац	11	–	15	–	19	–	24	–	18	–	17	2
Пожаревац	–	–	10	–	15	1	18	1	18	1	19	1
Вршац	–	–	–	–	25	2	–	–	–	–	18	6
С. Паланка	22	–	22	–	20	–	22	–	24	–	30	–

Услед повећаног броја ученика порастао је број наставника и осталих школских службеника. Повећање броја наставника унапредило је и квалитет наставе. Наставници су, осим редовног наставног програма у школама, имали обавезу да одржају курсеве и предавања по селима, о којима су сачињавали годишње извештаје како о броју одржаних предавања, тако и о броју слушалаца. Наставници су били обавезни и да воде ђаке на екскурзије.²³

²² АВ, Ф. 126, III а. ј. 243.

²³ АВ, Ф. 126, III 7059/31, Извештај пољопривредне школе у Илоку за 1930. годину о екскурзији ђака у Шабац: „Екскурзија је ишла преко Митровице, лађом за Шабац. На имању пољопривредне школе у Шапцу, ученици су имали прилике да виде опитна поља. Преко 40 ха колико школа има, све је под огледима. Узгајају се и испитују 40 сорти пшенице: француске, афричке, талијанске и друге, а у највећој мери су заступљене домаће сорте. Испитује се начин сетве: на кућице и врстама сејање, размак или удаљеност ред од реда, или кућице од кућице, отпорност разних сорти против полегања, рђе и др. болести, доба сетве, начин обрађивања земље, ђубрења итд. Школа има велики и лепо уређени пашњак који је ограђен и са жицом подељен на 6 једнаких делова. Од стоке се држи: коњи нониус, волови колубарски, краве сименталке, свиње беле монголице и кокошке беле талијанке и беле вијандот. Директор школе, г. Поповић Константин објаснио је ученицима уређај и организацију школе и упознао их са радом на огледним пољима и селекцију коју проводи на кукурузу, овсу и пшеници. 14. јуна 1930. ученици су напустили Шабац и преко Руме и Новог Сада стигли у Илок“.

У годишњим школским извештајима о раду – драгоценим изворима за историјат сваке школе, наилазимо на податке који представљају значајан прилог историји школства и педагогије.

Школска имања

Да би ученици поред солидног теоријског образовања стекли и довољно практичног знања и умешности из свих важнијих грана пољске привреде свака школа је располагала имањем, потребним објектима, као и живим и мртвим капиталом. Све практичне радове на имању су изводили углавном ученици. Практична обука ученика се вршила сваки дан после подне, под непосредним надзором наставника или њихових помоћника. Настојало се да сваки ученик прође све практичне радове у току године и да их правилно изводи. На имањима школа су биле заступљене све врсте култура које су потребне за практичну обуку ученика.

Површина школских имања била је следећа: Пољопривредна школа у Ади 60 ха; Пожаревцу 57,36 ха; Крагујевцу 79,30 ха; Илоку 88,08 ха; Вршцу 59,48 ха и у Смедеревској Паланци 19,88 ха – укупно 381 ха земљишта. Од тога под ораницом 188,75 ха; под градином 12,81 ха; под ливадама 19,02 ха; под воћњацима 25,18 ха; под воћним расадницима 5,62 ха; под виноградима 10,99 ха; под лозним матичњацима 2,22, ха; по врбацама 0,52 ха и под парком, багремарима, дворишта и др. 42,98 ха.

О школским вртovima

На основу чл. 52 Закона о народним школама и чл. 27 Закона о банској управи Краљевска банска управа Дунавске бановине је прописала упутство о оснивању и уређењу школских вртова народних школа Дунавске бановине. Свака школа, у циљу пољопривредне обуке, морала је основати свој врт величине најмање пола хектара, а земљиште је требало да обезбеди управна општина. Земљиште за школски врт је бирала комисија, састављена од председника месног школског одбора, среског пољопривредног и просветног референта и од једног учитеља школе. За школски врт морао се изградити годишњи или вишегодишњи културни план. У школском врту су морале бити заступљене пољопривредне гране: градинарство, ратарство, воћарство, цвећарство, пчеларство и живинарство, по потреби и виноградарство. Радове у вртovima су обављали ученици, под надзором наставника. О свим радовима су се морали водити радни дневници, као и дневници прихода и расхода. Врховни надзор над школским вртovima вршило је Просветно одељење у споразуму са Пољопривредним одељењем Краљевске банске управе.

Према наређењу Краљевске банске управе Дунавске бановине 1930. године, свака од ових школа је морала доставити и изградити скицу за будући парк при својој школи.²⁴ Обећана је и додела награде за план парка.

²⁴ АВ, Ф. 126, III 934/31; Пољопривредна школа у Илоку је уз скицу парка доставила и списак дрвећа и грмља: 1. *Pirus cemmunis*; 2. *Prunus persika*; 3. *Prunus armeniaca*; 4. *Prunus cerasus*; 5. *Pirus malus*; 6. *Cecidonia vulgaris*; 7. *Quercus piramidalis*; 8. *Pica exel-sa*; 9. *Abies pungens glauca*; 10. *Pinus silvestris*; 11. *Betula alba*; 12. *Larix europea*; 13. *Populus tremula*; 14. *Purnus avium*; 15. *Fracinus excelsior*; 16. *Thuja occidentalis*; 17. *Acer palmatum* Thunb.; 18. *Amygdalus communis*; 19. *Prunus machaleb*; 20. *Tilia michropila piramidalis*; 21. *Corilus avelana*; 22. *Machonia aqifolia*; 23. *Syringa vulgaris*; 24. *Ulnus campestris*; 25. *Aleagnus oleipholia*; 26. *Hybiscus syriacus*; 27. *Phylodelphus coronarius*; 28. *Vaigelia florida*; 29. *Synpholicarpus racemosus*; 30. *Buxus sempervirens*; 31. *Maclura*; 32. *Prunus domestica*; 33. *Abies pungens glauca*; 34. *Deutia scabra*; 35. *Chamaecyparis lavsoniana*; 36. *Spirea gracillis*; 37. *Thuja occidentalis*; 38. *Robinia besaniana*.